

Dr. Molnár Csikós László*

Miért van szükség a magyar nyelvtan tanítására?

Bevezetés

Az utóbbi időben olyan elmarasztaló vélemények hangzanak el, hogy fölösleges a magyar nyelvtant tanítani az iskolában, vagy legalábbis abban a formában nincs rá szükség, ahogyan tanítják. Minek tanítsuk azt, amit már egyébként is tudnak a diákok. A középiskolai tanárok jó része nem is tanítja a nyelvtant, inkább irodalomtörténettel foglalkozik részletesebben. Gyakran előfordul, hogy a tanár blokkosítja a nyelvtani anyagot, és a kötelező óraszámnak egy bizonyos hányadában, viszonylag rövid idő alatt próbálja megtanítani. Másrészt viszont nemzetközi felmérések azt mutatják, hogy gondok vannak a diákok szövegértésével és beszédkészségével. Lehetséges, hogy mégsem ismerik elég alaposan anyanyelvüket?

Ahhoz, hogy tisztábban lássuk a dolgot, el kell választanunk egymástól a nyelvtanítást és a nyelvtantanítást, az előbbi leginkább az idegen nyelv tanításában jut kifejezésre, az utóbbi viszont az anyanyelv tanításában. A nyelvtanítás főleg olyanokra irányul, akik nem ismernek valamely nyelvet. Az idegennyelv-tanításhoz magától értetődőnek, szükségesnek tartják a nyelvtanítást, habár nem a nyelvtanon van a hangsúly. Az anyanyelvtanítás más jellegű, mint az idegennyelv-tanítás. Ez olyan személyekre irányul, akiknek egy nyelv normatív változatát kell elsajátítaniuk. Ezek ismerik ugyan a nyelvet, de nem feltétlenül abban a standard változatában, amelyre a közéletben szükség van. Az anyanyelvi órákon ezt az utóbbi feladatot kell megoldani. Ehhez nyújt segítséget a nemzeti nyelv működésének, grammatikájának a tanulmányozása, tehát a nyelvtantanítás. Az anyanyelv tudatos használatához van szükség megfelelő nyelvtani ismeretekre.

Az idegennyelv-tanításban ma már meglehetősen elterjedt, hogy a szép beszédet, a választékos fogalmazás fejlesztését állítják a nyelvi nevelés középpontjába. A magyar nyelv tanításakor ez a célkitűzés jóval ritkábban jelentkezik. Részben ez a magyarázata annak, hogy diákok írásaikat, dolgozatait olvasva vagy beszédüket hallgatva gyakran azt

* *Dr. Molnár Csikós László, egyetemi rendes tanár, Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék*

tapasztaljuk, mennyire felületesen ismerik az egyes stílusrétegeket, például szleng szavakat kevernek tudományos szövegekbe. Valójában tehát az anyanyelv-tanításnak is van társadalmi indokoltsága, meghatározott nevelő szerepe.

Ezért tűnik meglepőnek az az állítás, amely is a nyelvtanítás ellenében elhangzik, hogy az iskolai nyelvtanítás azonos a nyelvveléssel. Ez egyszerűen nem igaz. Ha fellapozzuk anyanyelvi tankönyveinket, láthatjuk, hogy a nyelvvelés csupán egyike azoknak a diszciplínáknak, amelyekkel foglalkoznak, helyet kap bennük a grammatika, a stilisztika, a retorika, a kommunikációtan, a nyelvtörténet, a nyelvhasználat stb. A tanárok éppenséggel kevesellik a nyelvveléssel kapcsolatos feladatokat, ugyanis ezek jobbra csupán ráépülnek az alapismeretekre.

A magyar nyelv standardizálása

Évszázadokig a latin volt a közigazgatás, a tudományok és az oktatás nyelve Magyarországon. A felvilágosodás idején azért folyt a küzdelem, hogy a magyar átvegye ezt a szerepet, és népnyelvből nemzeti nyelvvé váljon. Azért folyt szervezett nyelvújítás, hogy a magyar is alkalmas legyen a tudományok művelésére. Fontos mozzanat volt 1825-ben a Magyar Tudományos Akadémia megalapítása. Ennek egyik fő feladata a magyar nyelv fejlesztése lett. 1844-ben hivatalos rangot kapott a magyar nyelv. Ezzel a ranggal nemzeti nyelvvé vált az addigi népnyelvi státus helyett. Egyébként a magyar nyelv 1792 óta kötelező tantárgy Magyarországon.

A magyar nyelv úgy válhatott a közigazgatás, a tudományok és az oktatás nyelvévé, hogy egységes explicit (vagyis tételes) normát alakítottak ki számára, standardizálták. Ezáltal a magyar nemzetnek más minőségű köznyelvévé vált, mint amilyen addig az implicit normájú népnyelv volt. Ezt a közös nyelvváltozatot már nemzeti nyelvnek lehet tekinteni.

Egyébként minden nyelvi rendszer magában foglal valamiféle hallgatólagos normát, azoknak a nyelvhasználati szabályoknak az összességét, amelyek a beszélők számára kimondatlanul is megvannak, és amelyek alapján szerkezetbe illesztik a szavakat, majd pedig mondattá fűzik őket. Egy ilyen norma alapján válik egyáltalán lehetségessé a nyelvi kommunikáció, hiszen mind a beszélőnek, mind a hallgatónak nagy-

jából ugyanazt a rendszert kell használnia és ugyanazokat a szabályokat kell figyelembe vennie. A közösségi életnek egy bizonyos szintjén, nemzeti méretekben szükségesé válik a standardizálás, a kommunikációs szükségletek kielégítéséhez kevésnek mutatkozik az implicit norma, helyette (gyakran pedig rá építve) explicit normát hoznak létre. Ezt képviseli a köznyelv, a standard nyelvváltozat. A standard megállapodás eredménye, formáját nyelvtanok, szótárak és más kézikönyvek rögzítik. Elfogadásával a nyelvközösség tagjai elismerik, hogy a regionális nyelvváltozatok nem tesznek lehetővé olyan széleskörű kommunikációt, amilyenre ők nemzetként igényt tartanak. A standard tulajdonképpen egyike a társadalmi nyelvváltozatoknak, létrehozása és az alapjául szolgáló explicit norma meghatározása politikai tett.

Régen az egyszerű emberek mindennapi beszédét nevezték köznyelvnek (vagyis azt, amit ma népnyelvnek mondunk). Később 'a nyelvnek a műveltebb rétegek mindennapi érintkezésében használt változata' jelentést vette fel a köznyelv szó. Napjainkban a köznyelv a nemzeti nyelvnek a főváltozata, amelyet a nyelvközösség alapvető mintának, követendő eszménynek tekint, és amely egész nyelvterületen többé-kevésbé egységes csiszolt formában jelenik meg. Ezt a nyelvváltozatot a nyelvközösséghez tartozók zöme ismeri és elfogadja, attól függetlenül, hogy maga él-e vele. Vannak, akik a standard nyelvváltozatot irodalmi nyelvnek nevezik, megfelelőbb azonban a köznyelv megnevezés (ennek lehet írott és beszélt változata).

A köznyelvi norma meghatározott grammatikai, szóhasználati, helyesírási, kiejtési szabályokat ír elő a nemzeti nyelven beszélők és írók számára, lehetőség szerint kiküszöbölve az esetlegességeket és a bizonytalanságokat. Azt a célt, hogy a nemzeti nyelv normatív elemeit és vonásait megfelelően elsajátítsák az emberek, az iskolákban külön tantárgy szolgálja: a magyar nyelv. Az explicit normájú köznyelv alapján véve statikus jellegű a dinamikus regionális nyelvváltozatokkal szemben. A nyelvi egység szempontjából ez előnynek számít, statikussága azonban veszélyt is jelenthet a kommunikációs folyamatokra.

A nyelvtanítás módszerei

A nyelvtanítás különféle stratégiákkal folyhat a deduktív módszertől kezdve a teljes mellőzésig. Ezeken a szélsőséges stratégiákon kívül a mondatközpontú és a szövegközpontú nyelvtanítás egyaránt eredményes lehet.

Az anyanyelvtannak a latin grammatika régi tanmódja szerinti tanítása, amely a nyelvtani kategóriákból indul ki, és elméleti tudást vár el a diáktól, definíciókat és szabályokat kér számon tőle. Például: Mi a főnév? Hogyan ragozzuk az ikes igéket? Melyek a helyhatározó ragjai?

Ennél fejlettebb a mondatközpontú nyelvtantanítás. A latinos rendszert a mondatra épített módszer szorította ki az iskolákból. E tanítási módszer elvei szerint a mondatból mint szerves egészből kell kiindulni, majd ebből kifejtetni az egyes alkatrészeket, belőlük a szóalakokat; ezek megismerése után következik a szerkesztés, mely abból áll, hogy amint a mondat alkatrésze vagy a szó alakja tudatosodott a tanulóban, elvárjuk tőle, hogy szerves összeköttetésbe hozza őket, vagyis mondatba foglalja.

A szövegközpontú nyelvtantanítás szerint a nyelvet úgy kell tekinteni, mint a gondolatoknak és a lelki életnek a kifejezését, ennél fogva az anyanyelvtan tanítását nem egyes beszédrészekhez, mondatokhoz, hanem egy nagyobb egészhez, egész szöveghez kell kötni. Ahogyan az állatot előbb egészben, nem pedig egyes csontjaiból ismerjük meg, úgy sokkal természetesebb, ha előbb valamely olvasmányt egészében fogunk fel, és azután foglalkozunk egyes részeivel. A nyelvtani ismeretekre az olvasókönyv anyagának feldolgozása alkalmával vezetjük rá a tanulót.

A szövegközpontúság szempontjából nagy az olvasás fontossága. A jó könyvek, a jó irodalmi művek olvasása azért fontos, mert hatásukra egyfajta rend alakul ki a tanulóknál. Az adott mű belső rendszere leképeződik bennük. A szerzők által megírt, struktúrát alkotó művekkel való találkozás lehetővé teszi, hogy a valóságnak, az információk rendezésének, a gondolati koncepcióknak sokféle modelljét ismerjék meg, és kialakuljon bennük a rendszerezés kompetenciája, amellyel aztán rendezni tudják a maguk számára a világot.

A magyar tannyelvű középiskolákban háttérbe szorul a nyelvtantanítás az irodalomtanítással szemben, néha olyannyira, hogy teljesen mellőzik. A szövegközpontúság olykor annyira szélsőségessé válik, hogy maguk a szövegek kerülnek előtérbe, a nyelv szempontjai pedig elsikkadnak. A tanárok az irodalmi tananyag óriási mennyiségére hivatkozva számos esetben a nyelvtanórák kárára növelik az irodalomra fordítható idő mennyiségét. Nagyon sajnálatos, hogy némelyik középiskolában a magyarórák nemigen terjednek ki nyelvtani kérdésekre. Pedig az anyanyelvről való ismeretek elmélyítése éppen a középiskolai oktatás feladata. Ennek aztán az a következménye, hogy a diákok számos eset-

ben bizonytalanok a nyelvhasználatban, a szóbeli és az írásbeli kifejező-készségük gyakran nem éri el a kívánt szintet.

Más anyanyelvek tanítása

Nagy-Britanniában elsődleges cél a nyelvi kompetencia és performancia fejlesztése az angol nyelvi órákon. Olyan eszközrendszer kialakítására és fejlesztésére törekszenek, amely a többi tantárgy eredményes tanulását elősegíti. Irodalmi művekkel az olvasás és szövegértés fejlesztésekor találkozik a gyerek. Rendszeres irodalomtörténet tanítása idegen a tárgytól. Nagy szerepet kap a mindennapi nyelvhasználat, a kommunikációs készség és a kreatív írás.

Franciaországban az anyanyelv tanításakor a transzfer elemekre fordítanak különös figyelmet, mert ezek segítségével minden tantárgy hatékony tanulásához hozzájárulnak. Az alsóbb osztályokban a nyelvtan és az irodalom nincs szétválasztva, és főleg a nyelvhasználati kérdésekre helyezik a hangsúlyt. Elsődleges feladatnak számít a szókincs fejlesztése, a beszédművelés, a helyesírás, a kifejező olvasás, a szövegelemzés.

A német iskolákban az óraszámnak több mint kétharmadát a beszéd és írás fejlesztése, illetve az irodalmi és nem irodalmi szövegekkel való foglalkozás tölti ki. Csak 20 százalékot tesz ki a nyelvi jelenségekkel és a grammatikával való foglalkozás.

Mivel a dán nyelvet sokféle nyelvjárásban beszéljük, fontos az egységes dán nyelvváltozat tanítása. Nagyon népszerű a diákok körében az úgynevezett kreatív írás vagy írói műhely óra, amelyen az írásmester-ség alapjaira tanítják a magukban irodalmi ambíciót érző diákokat.

A nyelvérzék fejlesztése és a nyelvtudat kialakítása

Az ösztönös nyelvhasználat különösebb nyelvtani ismeretek nélkül is rávezeti a beszélőt a megoldásra, ezt nevezzük nyelvérzéknek. Az anyanyelvtanításnak a nyelvérzék fejlesztése is a feladatai közé tartozik, a fiatalabb korosztály esetében ez hatékonyabb lehet, mint a tudatos nyelvhasználatra való nevelés. A normakövetés azonban tudatosságot követel meg a beszélőktől és íróktól, ezért a nyelvtani ismeretekre van szükség.

A családi környezetben a gyerek ösztönösen sajátítja el a nyelvet, az iskola viszont tudatosságot vár el tőle. Ehhez kellenek a nyelvtani ismeretek, a tudatos nyelvelsajátításhoz nyelvtanulásra is szükség

van. Az írás is megköveteli a nyelv rendszerének, működésének az ismeretét. A helyesírási szabályok különféle hangtani, alaktani, mondattani tudáson alapulnak. Például a zsebkendő szó leírásához tudnunk kell, hogy a zseb és a kendő főnév összetételéről van szó, és hogy ennek kimondásakor a b zöngésségi hasonulás következtében p-vé alakul át (zöngétlenedik), de mi ennek ellenére írásban megtartjuk a zseb szó eredeti alakját. A mondatvégi írásjel alkalmazásához ismernünk kell a mondat fajtáját (pont – kijelentő, kérdő-jel – kérdő, felkiáltójel – felszólító, felkiáltó).

A nemzet egysége érdekében a nemzeti nyelvet minél alaposabban meg kell ismerniük az embereknek, hogy ne csupán valamely parciális nyelvváltozatot (nyelvjárást, rétegnyelvet, regionális nyelvet stb.) tudjanak használni. Az ösztönös helyett tudatos nyelvismeretre van hozzá szükség. A megfelelő nyelvtani, helyesírási, kiejtési, stilisztikai szabályok ismerete és alkalmazása a tudatos nyelvhasználatot segíti.

Ahhoz, hogy a tanuló megfelelően megértse a nyelvi rendszer működését jobb, ha nem készen kapja a szabályt, hanem felismeri, saját maga jön rá. A korszerű tankönyvekben rendszerint nem mondják ki előre a szabályokat. Egy-egy nyelvtani egység tárgyalásakor képi vagy szöveges felvezetést alkalmaznak, hogy indokoltá tegyék a tanulók számára a témát, hogy ajtót nyissunk nekik a nyelv rendszerére. Az a cél, hogy a tanulók saját szókészletükre és szófüzési ismereteikre támaszkodva hozzanak létre hangsorokat, szövegeket úgy, hogy megfeleljenek bizonyos szabályszerűségeknek. Ezek a szabályszerűségek lehetnek formaiak és tartalmiak, és rendszerint nem azonosak valamely nyelvtani szabállyal, viszont a segítségükkel alkotott nyelvi anyag (szósortok, szerkezetek, mondatok stb.) alapján maguk a tanulók mondhatnak ki nyelvi szabályokat. Természetesen ebben a nyelvtankönyv is nyújt számukra némi támpontot. Például: A felszólító mód. Apunak nincs ideje arra, hogy elmenjen újságért, ezért téged küld el érte, mert azt akarja, hogy te vásárolj. Mit mond neked? (Fiam, menj el újságért!) Ez a mondat felszólító. A benne levő ige felszólító módban van. A felszólító mód jele a -j.

A nyelvtudat az a képesség, melynél fogva akár beszédben, akár írásban, amikor szükséges, a nyelvet a nyelvtan útmutatásai, szabályai szerint öntudatosan használjuk. A nyelv helyes használatában sokkal biztosabbak vagyunk akkor, ha tudjuk azokat az okokat, melyeken a nyelv helyes használata nyugszik, vagyis ha a nyelvérzékét a nyelvtudat segíti. Az iskolának az a feladata, hogy a tanulót megismertesse a nyelv-

tan szabályaival, azaz nyelvtant tanítson.

A nyelvtantanításnak tudományos alapokon kell ugyan történnie, de nem korlátozódhat a nyelvtudományi ismeretek elsajátítására. A tudományosságnál fontosabb a gyakorlatiasság, vagyis a tudományos ismeretek alkalmazásának a képessége, az, hogy a tanuló a lefektetett elvek szerint használja szóban és írásban a köznyelvet, a standardot.

A nyelvelsajátítás során a gyerek a szókincset és a kifejezőkészletet is tanulja. Ez a folyamat felnőtt korban is folytatódik. Egy-egy nyelv teljes eszköztárát az egyén általában nem sajátítja el, de törekedhet rá. Az iskolában a szókészletnek módszeresen való bővítése folyik, nemcsak az anyanyelvi órákon, hanem más tantárgyak foglalkozásain is. A tanulók szókincse olvasással, tévénézéssel, rádióhallgatással is gazdagodhat. A szavak befogadása eredményesebb lehet, ha az ember meg is találja a helyüket a nyelvrendszerben, beilleszti őket a többi hasonló felépítésű vagy jelentésű szó közé. A nyelvtani gyakorlókönyv ebben segítségére van a diáknak.

Nyelvtantanulás analízissel és szintézissel

A korszerű gyakorló nyelvtanok eltérnek a hagyományos iskolai nyelvtanoktól, amelyek általában szabályokat fogalmaznak meg, majd pedig ezek alapján elemzési feladatokat adnak a tanulóknak. Az elemzés során meg kell mutatni, hogy egy kész szövegben, hangsorban hogyan jut kifejezésre bizonyos nyelvtani szabály. Ezzel szemben produktívabb, ha nem megadott szövegekre támaszkodunk a nyelvtantanításban. A nyelv szerkezetének alkotó módon való megközelítése lélektani szempontból előnyösebb az elemző módúnál, ugyanis a maga játékos és személyes formájával vonzóbb lehet a tanulók számára, mint a többékevésbé nehéz munkaként felfogható hagyományos nyelvtantanulás. A tanuló a saját világából kiindulva eljuthat az egyes jelenségektől az általános szabályokig, megállapíthatja, hogy mennyit birtokol a közös nyelvkincsből, a közös tevékenységek során kiegészítheti szóállományát és kifejezőkészletét, valamint a szabályok felismerésével fokozatosan tudatossá teheti ösztönös nyelvhasználatát.

A diákoknak nagy könnyítést jelenthet, ha játszva tanulhatnak meg bizonyos dolgokat. A nyelvtani szabályok rögzítését segíthetik elő az olyan játékos feladatok, amelyeknek kedvéért alkalmazni kell bizonyos szabályt. Például: Játsszunk olyan főnevekkel, amelyeknek azért lehet egyéb jelentésük is, mert azonos az alakjuk más főnévnek valame-

lyik nyelvtani alakjával! Például a fánk szóalak nemcsak ételfélét jelölő főnevet testesít meg, hanem a fa főnév egyik többes számú alakját is. Keressétek meg a főnévben rejlő másik főnevet! torok (tor+ok), vadon (vad+on), telek (tél+ek), korom (kor+om), hajadon (haj+ad+on), üstök (üst+ök). Némelyik játékhoz ismerni kell a szavak pontos jelentését. Pl. Találd ki! Hol fekszik a vasmacska? (A kikötőben.) Hova vezet a zsákutca? (Sehova.)

Az anyanyelvtan tanítása hozzájárulhat az idegennyelv-tanulás anyanyelvi alapjainak megteremtéséhez. Valamely idegen nyelvnek iskolában való tanulásához támpontul szolgál az anyanyelv nyelvtana és eszköztára. Az idegen nyelvet is lehet ösztönösen tanulni, ha az ember idegen nyelvi környezetben tartózkodik. Ha azonban írni is szeretnénk az adott idegen nyelven, vagy ha tudatosan közelítjük meg, akkor nyelvtanát is el kell sajátítanunk. Más nyelvek nyelvtana több-kevesebb vonatkozásában hasonlít anyanyelvünk nyelvtanához, ezt könnyebben megtanulhatjuk. Amiben viszont különbözik, arra fokozottabb figyelmet fordítunk. Az idegen nyelv szavainak az elsajátításához általában ismerünk kell azokat a fogalmakat, amelyeket a szavak jelölnek.

A magyar nyelv rendszerét kipróbált és újszerű módszerekkel egyaránt meg lehet közelíteni a történeti nyelvtan, a modern nyelvészet, a kontrasztív nyelvészet stb. felől. Arra is nagy figyelmet kell fordítanunk, hogy milyen korosztálynak, ill. nyelvismereti csoportnak tanítjuk a nyelvtant.

Feladatok

A nyelvtantanítás hatékonyságának növelése érdekében az iskolai nyelvtanórákon a nyelv szerkezetével nem célként kell foglalkozni, hanem eszközként, ugyanis a nyelvtani ismeretek segítségével a diákok jobban megérthetik a helyesírási, a kiejtési, a stilisztikai szabályokat, könnyebbé válik számukra a köznyelvnek írásban és élőszóban való használata, a szóválasztás és a szövegalkotás, eredményesebben alkalmazhatják a nemzeti nyelvet azokban a beszédhelyzetekben és körülmények között, amikor megfelelő használatát a közösségi élet elvárja tőlük.

Mind a nyelvérzéknek, mind a nyelvtudatnak a fejlesztése túlmutat az anyanyelvi órák keretein, mindez valójában a többi tantárggyal összhangban kell, hogy történjen. Nemcsak a magyartanárnak kell azzal foglalkoznia, hogy biztosítsa a köznyelvnek megfelelő szintű ismeretét a

tanulók körében, hanem a szaktanárnak is kellő figyelmet kell fordítania a diákok nyelvérzékének és nyelvtudatának a fejlesztésére. Ezért nagyon fontos, hogy a szaktanárok is alaposan ismerjék a tanítás nyelvét, a standard nyelvváltozatot, és megfelelően kiegészítsék a magyarórákon folyó nyelvi nevelést.

Felhasznált irodalom:

1. KEMÉNY Gábor – KARDOS Tamás, szerk. (1994.): A magyar nyelvi norma érvényesülése napjaink nyelvhasználatában, az MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest

2. MOLNÁR CSIKÓS László (1975.): Felfogások a nyelv rétegződésének rendszeréről, A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, 22. sz., 55–68.

3. MOLNÁR CSIKÓS László (1992.): A nyelvi norma alkalmazhatósága, Újvidék, Híd, 56. évf., 207–210.

4. MOLNÁR CSIKÓS László (2002.): Regionalitás és köznyelviség napjainkban, = IV. Dialektológiai Szimpozium, Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely, 189–192.

5. NAGY László (1871.): Vezérkönyv a magyar nyelvtan tanításában a népiskolák I. és II. osztálya számára, Buda

6. NAGY László (1873.): Vezérkönyv a magyar nyelvtan tanításában a népiskolák III. és IV. osztályai számára, Buda

7. SZEMERE Gyula (1968.): A magyar nyelvtan tanítása, Tankönyvkiadó, Budapest

8. SZENDE Aladár (1954.): A nyelvtanítás módszertana, Tankönyvkiadó, Budapest

9. A magyar nyelv és irodalom tantárgy problémái az ezredfordulón <http://www.ofi.hu/tudastar/tanulas-tanitas/tantargyak-helyzete> (2012. nov. 15.)

10. Anyanyelv-pedagógia - folyóirat www.anyanyelv-pedagogia.hu.

11. É. Kiss Katalin, a nyelvtudomány doktora: A magyar grammatikai kutatások helyzetéről http://mta.hu/fileadmin/I_osztaly/eloadastar/EKiss_mnyk.rtf. (2012. nov. 25.)

12. Értékvédelem - hagyományörzés – modernizáció, Beszélgetés Szebedy Tassal, a KOMA kurátorával az élményközpontú anyanyelvi nevelés és az aktív olvasóvá nevelés pályázatokról <http://www.ofi.hu/tudastar/uj-pedagogiai-szemle-090617-194> (2012. nov. 15.)

13. Gajdó Ágnes: Kártyázzunk nyelvtanórán! <http://www.ofi.hu/tudastar/uj-pedagogiai-szemle-090617-244> (2012. nov. 15.)

14. Gordon Győri János: Magyartanítás a gyakorlatban <http://www.ofi.hu/tudastar/tanulas-tanitas/hidak-tantargyak-kozott> (2012. nov. 15.)

15. Kell-e egyáltalán az iskolában nyelvtant tanítani? Beszámoló a nyest.hu vitanapjáról <http://www.nyest.hu/rss/kell-e-egyaltalan-az-iskolaban-nyelvtant-tanitani-beszamolo-a-nyest-hu-vitanapjarol> (2012. nov. 15.)

16. Lengyel Klára (2002.): Hozzászólás É. Kiss Katalin A magyar grammatikai kutatások helyzetéről című előadásához, http://mta.hu/fileadmin/I_osz_taly/eloadastar/Lengyel_mnyk.rtf. (2012. nov. 25.)

17. Nádor Orsolya: A magyar nyelv politikai státusváltozásai és az oktatás. Adalékok a magyar nyelv tanításának történetéhez www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=158 (2012. nov. 25.)

18. Sváb Ágnes: A dán népfőiskolai rendszer és az anyanyelvoktatás <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=192> (2012. nov. 25.)